

מגוברין והיה כעם ככהן. ויש לשאול הלא גם קודם מתן תורה היו כמה נפשות גבוהות ועליונות במעלה יתירה משאר העם, כבית מדרשו של שם ועבר ושאר גדולי הדור. גם מהו הלשון 'כמה יוסף איכא' היה לו לומר כמה אנשים איכא.

ויש לומר בזה על פי מימרא אחרת של רב יוסף (בסוף סוטה) שאמר לתנא לא תיתני ענוה (שבטלה) דאיכא אנא – כי באמת היה לרב יוסף לב נשבר ונדכה עד שלא היה בדעתו שיש לו שום יתרון מצדו רק מצד שיש לו שורש בקדושה בתולדה מבחינת התקשרות לכללות נפשות ישראל וכמסופר בשם הרב הקדוש מברדיטשוב זצלה"ה שפעם אחת דיגל בסדר ברכות השחר את ברכת 'שלא עשני גוי', וכששאלוהו על כך השיב שבקומו ממטתו באותו יום היה לו שברון לב מאד ולא היה לו במה לחזק עצמו עד שעלה על דעתו שעל כל פנים תולדתו משורש קדושת ישראל ובירך בשמחה רבה ברכה זו ובכך השיב את נפשו.

וזה ידוע שמשעת מתן תורה ואילך נבדלו נשמות ישראל מנפשות אומות העולם להיות מוצאם מאוצר מיוחד בקדושה, וכל מי שיש לו אחיזה בתולדה מאוצר זה בהכרח להתברר לטוב לעתיד לבוא. ועל כך רמז רב יוסף: אי לאו האי יומא שגרם להבדיל נפשות ישראל להיות שרשם בקדושה בתולדה, כמה יוסף איכא בשוקא – כידוע שהשם יוסף מורה על בחינת צדיק, וגם באומות נמצאים כמה כאלו כידוע ממעשה הבעש"ט עם הכומר (והגם שידע רב יוסף בעצמו שלא פגם הברית וא"כ עכ"פ הוא צדיק, אבל לשפלותו בעיני עצמו חשב שזה לא מצד השתדלותו והתגברותו על היצר אלא מצד טבע תולדתו ושהיצר הניחו בזה). אמנם על ידי מתן תורה נתברר שכל מעשה אומות העולם אפס ותוהו נחשבו זולת נפשות ישראל שהקב"ה מעיד עליהם שכל מעשיהם המה משורש הקדושה כנ"ל (פרי צדיק ח"ד לחג השבועות יג).

'חדאי נפשאי חדאי נפשאי, לך קראי לך תנאי... מעיקרא כי עביד איניש אדעתא דנפשיה קא עביד' – כענין שאמרו (לעיל ג, ע"ש), לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה – משמע שכך היא הדרך לעולם, לעשות תחילה שלא לשמה, כלומר אדעתא דנפשיה.

והענין הוא שמתחילה צריך לתקן נפשו ולקשרה באור אין סוף ב"ה, כי אם לא יתקן נפשו, לא יוכל אחר כך לעסוק לשמה. וכיון שנצרך תחילה לתקן עצמו ורק אחר כך יוכל לפעול בעולמות עליונים, הרי שהתיקון העצמי גם הוא נחשב כ'לשמה', כי רק דרכו הוא יכול לפעול לכל העולם (עפ"י ספרים. ע"ע פרי צדיק נצבים ב ובמובא לעיל ג).

ע"ע בגרסת רבנו חננאל כאן; דעת חכמה ומוסר ח"ב י.

דף טז

'דמה לי אם דחו מכשירי מצוה שלאחר שחיטה את השבת, שהרי דחתה שחיטה את השבת...' על סברה זו והמסתעף – ע' בסוגיא במנחות עב ובפירוש ר"ג שם; בית הלוי ח"א לח; שו"ת חתם סופר או"ח פה; מקדש דוד כה, א; חדושי הגר"ר בנגיס ח"א נד וח"ב י, יו-ה; שפת אמת.

'השיב רבי עקיבא... תניא, אמר לו רבי אליעזר: עקיבא, בשחיטה השבתני בשחיטה תהא

לה

מיתתו...'. ירושלמי (הלכה ג. כגרת ר"ח): שלש עשרה שנה היה למד תורה רבי עקיבא לפני רבי אליעזר ולא היה משיב לו כלום. וזו תחילת תשובותיו שהשיב לו. אמר לו רבי יהושע 'הלא זה העם אשר מאסת בו צא נא הלחם בו עתה' (עפ"י הכתוב בשופטים ט, לח).

– '... וכן מה שאמר לו 'פשוט ידיך וקבל עיניך' (חגיגה ג:), שאינו כי אם ענין של קללת חכם, כמו שאמר לו רבי אליעזר לרבי עקיבא... וכן היה דרכו של ר"א שלא להעביר על מדותיו בהטלת מורא לשם קדושת כבוד שמים וכבוד התורה, כמבואר בתענית כ"ה ב' ובעירובין ס"ג א', בעובדא דאותו תלמיד שנענש מפני שהורה ברחוק שלש פרסאות ממנו, ואף על פי שנענש מצד הדין אבל הלא יש ביד הרב למחול על זה...'. (מתוך שו"ת משפט כהן צו).

וזה לשון החזו"א (סנהדרין כ,): '... ונראה דכל הני דמצינו בגמרא אמוראי דקללו, היה הדבר חובה להיות כבוד התורה קבועה בלבבות ושלא יתרגלו בלזול כבוד החכמים...'.
ע"ע: ערוך לנר ומהר"ץ חיות סנהדרין סח. מגדים חדשים ברכות סא:

– מה שאמרו (בקדושין לא, ב) שאסור לסתור דברי אביו, נראה דוקא בלשון החלטה אבל לטעון בסברה ולהקשות – מותר, שהרי כל התלמידים דנו לפני רבם וסתרו דבריהם, וכמו רבי עקיבא לפני רבי אליעזר כאן, והרבה כיוצא בזה.

[ואפילו לחלוק בסברה בלשון החלטת שלא בפניו מותר שהרי רבי חולק על רשב"ג, וכמו שכתב הגר"א (רמ"סק"ג), ודלא כש"ך שם. ולא מסתבר שכולם מחלו לבניהם ולתלמידיהם – שאין ראוי לעשות כן] (חזון איש אה"ע קמח לדף לא:).

ע' בשו"ת אבני נזר חו"מ קנה, שכתב לאביו שסברתו אינה נראית לו.

זוהא מאי טעמא לא דחיא שבת, מכדי טלטולי בעלמא הוא תדחי שבת משום פסח? אמר רבה: גזירה שמא יטלנה ויעבירנה ארבע אמות ברשות הרבים'. אף ללא הגזרה שמא יעבירונו אסור להזות בשבת כי נראה כמתקן גברא (כמו שכתב רש"י במשנה), אלא מסתבר ששבות קל כזה יידחה לצורך עשיית הפסח, מה שאין כן כשיש חשש שמא יעבירונו ברשות הרבים שהוא איסור חמור (עפ"י צ"ח לעיל סה וכאן. ופירש שהקושיא היא גם לחכמים החולקים על רבי אליעזר. וכן משמע מדברי הראשונים המובאים בחדושי רבנו דוד להלן צב). וכעין זה כתב בשו"ת אבני נזר (או"ח סוס"י תלח) שהוא שבות קל מאד, אפילו משבות ד'כלאחר יד', שלכך אינו דומה אפילו לחתיכת יבלתו שאסור. ונתן טעם לדבר, מפני שבשעת הזאה עדיין אינו מתקן כלום עד שיטבול, והטבילה מותרת משום שנראה כמיקר.

הסבר נוסף: כיון שיש חיוב [מהתורה או מדרבנן – נראה שתלוי הדבר במחלוקת הרמב"ם והרמב"ן] להיטהר ברגל כדי לעשות הפסח (ע' ראש השנה טז), לכך פשוט שלרבי אליעזר יש לדחות איסור שבות של 'נראה כמתקן' כדי להיטהר לעשות הפסח. ותירץ רבה שיש חשש שמא יעבירונו ברשות הרבים ואיסור זה אינו נדחה, שהרי כעת האדם אינו ראוי לפסח ואינו ענוש 'כרת' אם לא יעשה הפסח אלא שמצווה להיטהר כדי להתחייב, הלכך באופן שיש חשש תקלה באיסור תורה לא התיר רבי אליעזר, שאין זה בכלל 'מכשירין', מאחר וכעת אינו בר-חיוב בפסח.

אכן לרבי עקיבא קושיית הגמרא מעיקרא ליתא, כי לא התיר רבי עקיבא שום איסור שבות לצורך עשיית הפסח, והרי הזאה על הטמא אסורה מפני שנראה כמתקן (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ב פו. וע"ש שגם רבה סובר סברת 'מחזי כמתקן' בהזאה. וע"ע דבר שמואל מהדורא תנינא).

ולרבי אליעזר ניעבריה, דהא אמר רבי אליעזר מכשירי מצוה דוחין את השבת? יש לשאול על קושית הגמרא, הלא יש חשש שמא מרוב טרדתו יעבירו ד' אמות שלא לצורך, שהרי יכול להוות ללא טלטול המים ברשות הרבים, ולא התיר רבי אליעזר לדחות את השבת אלא לצורך המצוה אבל לא שלא-לצורך?

ויש לומר שסברת הגמרא היא כיון שעכשיו אין חילול שבת אלא שאתה בא לבטל הזאה משום גזרה, הלא אפילו במלאכה גמורה מתיר רבי אליעזר במכשירי מצוה, כל שכן שאין לבטל המצוה משום חשש זה שאינו עדיף מאילו היה מלאכה גמורה.

[אלא שיש לתמוה לפי זה שאם כן יחלוק רבי אליעזר על הדין המפורש במשניות שלולב ושופר אינם באים בשבת משום אותה גזרה, שמא יעבירו. והרי לרבי אליעזר לולב ושופר וסוכה ומצה דוחים את השבת הן ומכשיריהם (שבת קלב), ושם הלא האדם ראוי למצוה, אם כן קושית הגמרא ניצבת ועומדת שם, 'וניעבריה'] (שפת אמת).

ולכאורה יש לישב על פי דברי הרי"ף (פ"ק דמגילה) שגזרת שופר ולולב ומגילה בשבת נגזרה רק בזמן הזה שאיננו בקיאים בקביעות החדש ועיקר המצוה נחשבת כספק בדינו [וזה שמבואר בסוגיתנו שאף בהזאה גזרו, הגם שאין שייך כאן ספק – צריך לומר שכאן שונה, שלא ביטלו את עיקר המצוה שלא לקיימה כמו בשופר ולולב, אלא את הכשרה. עפ"י קהלות יעקב נג], אם כן יש לומר שרבי אליעזר מודה לאותן הגזרות מפני הספק, ורק כאן שמדובר על עשיית פסח בזמן הבית, בזה אמרו בגמרא שודאי ר"א לא יאסור שהרי הוא מתיר לחלל שבת על שאר מכשירין. ואמנם לרבי עקיבא לא גזרו כאן אפילו שאין ספק, זהו משום שסובר מכשירי מצוה לאו כמצוה אבל לר"א שמכשירי מצוה כמצוה, כשם שלא גזרו בזמן הבית על לולב ושופר, הכי נמי לא גזרו על הזאה.

וראה דרך נוספת בשו"ת אגרות משה או"ח ח"א קיח.

(ע"ב) 'טומאה דאי כוליה ציבורא טמאין נינהו, לא מדינן עלייהו אלא עבדי בטומאה, יחיד נמי פטור'. משמע שאף על פי שיכולים להיטהר, אינם חייבים. אך אפשר שהכוונה לומר שאין עונש כרת בדבר כיון שיכולים לעשות הפסח כמות שהם והוא כשר, אבל לכתחילה מצוה להם להיטהר (ע' חזון איש זבחים ד, ה). וע"ע דבר שמואל).

ע' בשו"ת אבני גזר (יו"ד תנ"ג) שנקט סברה זו לענין חיוב עלייה לארץ ישראל [שהרבה גדולים לא עלו והרי אי אפשר שביטלו מצות עשה] – שכיון שכלל הציבור הושבע שלא לעלות הכי נמי כל יחיד ויחיד אינו חייב בדבר, אלא שאם עולה מקיים מצוה. ע"ש בהרחבה ובסימן תנו ס"ק ד ה.

'יכול לא יהא ענוש כרת אלא שהיה טהור ושלא היה בדרך רחוקה, ערל וטמא שרץ ושאר כל הטמאים מנין, תלמוד לומר...' משמע מרש"י (בד"ה ענוש) שהדין נקבע לפי המצב בזמן שחיתת הפסח; אם היה יכול לתקן עצמו מחצות היום ואילך ולא עשה כן – חייב כרת, ואם לא היה יכול באותו זמן, אף על פי שמקודם לכן היה יכול לתקן עצמו ולא תיקן – פטור (וע' גם בתוס' צג. ד"ה אלא) שהמטמא עצמו או הרחיק עצמו במזיד פשוט שפטור מכרת. והיינו דוקא קודם זמנו. ויתכן דוקא מאתמול. וע"ע במהרש"א להלן (צב). שאם חל ער"פ בשבת ולא מל עצמו מקודם – א"ח כרת משום פסח).

ונראה שזה נכון רק לענין חיוב כרת, אבל ודאי מצוה מוטלת על האדם לתקן עצמו מקודם לזמן החיוב, אטו לולב ושופר אין אדם חייב ליקח קודם החג, ואם נמנע מליקח מאתמול ובחג אינו בנמצא לקנות, וכי לא ביטל מצוה?! – אף כאן חייב לדאוג מקודם לכן להיות ראוי להקריב (עפ"י מנחת חינוך ה, ג).

לולא השוואת המנ"ח יש מקום לחלק מצד הסברה בין מצב שהאדם אינו ראוי כעת למצוה, כמו כאן – שאעפ"י שיוכל לתקן עצמו להיות ראוי, אינו חייב בדבר. [ואפשר אפילו לאחר שהגיע זמן המצוה אינו חייב, ורק כאן נתרבה חיוב מיוחד מ'האיש'. וכן משמע בחזו"א (קכט, ל"ד כה).] וצ"ע לפי זה בקטן חולה, וכי אין חובה להחם לו חמין ביום השמיני בחול כדי לרחצו קודם המילה שיהא ראוי למולו. ושמא י"ל כיון דהכל חולים אצל מילה הרי בהכי חייב רחמנא, לעומת מצב שהאדם עצמו ראוי אלא שאונס אחר מונעו – שבוה חייב אפילו אם בזמן המצוה הוא אנוס כל שהיה יכול לדאוג לכך מאתמול, וכגון שלא קנה לולב קודם החג – ודאי נחשב כמבטל מצות עשה.

[ויש לסייע לסברא זו מדברי האגרות-משה (או"ח ח"ג ז) שהביא מכאן סיוע לכך שאדם שאסור לו להתענות ביום הכיפורים בגלל מצב בריאותו, אינו חייב להביא עצמו לידי חיוב על ידי הזרקת רפואה לגופו מבעוד יום – שכיון שעתה אינו ראוי למצוה, אינו חייב להתקין עצמו למצב שיוכל לצום.

אלא שיש להעיר שבאג"מ גופיה במקום אחר (או"ח ח"ב פז) נקט שיש חיוב על הטמא להיטהר כדי לעשות הפסח, ואפשר שהוא חיוב דאורייתא (לדעת הרמב"ם הל' טומאת אוכלין טז). אלא שזהו דין מיוחד הנלמד מן הכתוב (בראש השנה טז) שחייב אדם לטהר עצמו ברגל, אבל בשאר מקומות כי האי גוונא, לא מצינו חיוב להכשיר עצמו להיות ראוי למצוה, עכ"פ קודם זמן המצוה, אם לא משום שצריך אדם לחזר אחר המצוה, וכמו שאמרו במנחות לענין הימנעות מלבישת בגד של ד' כנפות שבזמן ריתחא נענשים על כך].

וע' בספר אבי עזרי (קמא. תפלה ג, יא) שנקט כהנחה פשוטה שמהתורה אסור להיטמא או לילך בדרך רחוקה קודם הפסח. והוה כדברי המנ"ח. ואולם הצ"ח (ג): אינו סובר כן, כמו שהביא המנ"ח. וכן יש להעיר מדברי התוס' להלן צג. (ד"ה אלא) שאין צריך קרא לפטור מן הכרת מי שטימא עצמו [קודם זמנו]. ואם נאמר שמבטל מצות עשה ואיסור תורה הוא, מדוע לא צריך קרא ללמדנו שפטור מן הכרת.

ויש לעיין בנידון הנמצא בדרך רחוקה, האם מוגדר כאדם שאינו ראוי למצוה כמו טמא וערל, ולפי"ז מעיקר הדין אינו מצווה להתקרב קודם זמן הפסח, או שמא זהו כאונס מחמת דבר אחר, שמגבלת המרחק אינה מפקעת את עצם החיוב שעל האדם עצמו (כסברת התוס' להלן צד רע"א בדעת רבי יהודה). ומלשון רש"י נראה שהשוה דרך רחוקה לטמא. ושמא תלוי הדבר במחלוקת האמוראים (צב: צג). כששחטו על הנמצא בדרך רחוקה אם הורצה אם לאו. ע"ש. אך בתוס' (צג. ד"ה אלא) נראה שגם למ"ד הורצה אין צריך קרא לפטור מכרת הגם שהרחיק עצמו במיוד. ואם אסור הרבר מדאורייתא מדוע אין צריך קרא. וצ"ע. ויש מי שהוכיח שדברי רש"י אינם מוסכמים, ולדעת הרמב"ם (וכן מתפרשים דברי התוס' בשבת ד) שגם אם בשעת הקרבת הפסח היה אנוס, כל שהיה יכול להיתקן מקודם ולא תיקן במזיד – חייב כרת (עפ"י אגרות משה או"ח ח"א ק"ו).

באג"מ שם ביאר זאת על פי שיטת הרמב"ם שאין שוחטים וזורקים על טבול יום של טמא מת, ולפי זה כשחל י"ד בשבת גם אם יזו עליו אי אפשר לו להקריב הפסח, וכל הסוגיא מדברת כשחל י"ג בשבת (כמו שכתב הלחם-משנה, וכדברי הרמב"ם בפירוש המשנה. וע' גם בשער המלך (ק"פ ו, ב) וצ"ח כאן. וע"ע קהלות יעקב נג), ואף על פי כן דנו שהזאה תדחה לרבי אליעזר, כי אם לא יזה ב"ג לא יוכל להקריב למחר ויהא ענוש כרת. ע"ש באריכות.

ויש להעיר שבתשובה שהובאה לעיל (בח"ג ז) בנידון השאלה אם יש להזריק תרופה כדי שיוכל לצום, נקט בסתם כדברי רש"י. ולכאורה לפי הרמב"ם יש מקום לחייב. אך נראה שלא הביא שם מסוגיתנו אלא לדוגמא בעלמא ולא כהוכחה גמורה. וגם להרמב"ם אפשר שאינו חייב להתקין עצמו באופן מלאכותי קודם הצום שיהא ראוי לצום. וביחוד אם ננקוט שפיקוח נפש נידון כהתר גמור, ודאי אינו דומה לטמא שנדחה מפסח.

וע' בספר אור שמח (קרבן פסח א, יח ד"ה וכיון) שכתב שחיוב הפסח חל על האדם עוד קודם זמנו [וצ"ע שלא זכר שר מדברי רש"י כאן. אך יש לומר שנקט שאעפ"י שאין עונש כרת בדבר, מצות עשה מדאורייתא יש אף קודם זמנו, וכדברי המנחת-חינוך]. אלא שנקט שהוא דין מיוחד בפסח, משא"כ בשאר מצוות. וצ"ע.

'אלא אמר רבא: קסבר רבי אליעזר שוחטין וזורקין על טמא שרץ והוא הדין לטמא מת בשביעי' שלו, הזאה למאי – לאכילה, אכילת פסחים לא מעכבא... האי מיחזא חזי, תקוני הוא דלא מתקן. ואף על פי שאנו אוסרים להזות עליו בשבת, אעפ"כ נחשב אדם זה 'ראוי לאכילה' מפני שמצד עצמו הוא ראוי ליהדר ולאכול אלא שמחמת היום הוא אסור, מפני השבת (עפ"י רש"ש).

והערל, אף על פי שגם הוא איסורו מחמת היום המונעו מלמול – כתבו התוס' שמפני שמחוסר מעשה בגופו נחשב כ'אינו ראוי'. ואולם הרי"ד כתב שלדעת רבי אליעזר לפי תירוץ רבא, הערל דינו כטמא ואין מילתו דוחה שבת, כי אפשר לשחוט ולזרוק עליו כשהוא ערל מפני שבידו למול, אלא שאיסור דבר אחר גרם לו. ומה שאמרו 'ערל שלא מל ענוש כרת' – היינו כשנמנע מלעשות הפסח מחמת ערלותו, אבל אם שחטו וזרקו עליו, אעפ"י שלא מל ולא אכל – אינו ענוש כרת. וצריך עיון הלא מקרא מלא הוא שמילת זכריו מעכבתו מעשיית הפסח 'המול לו כל זכר ואו יקרב לעשותו' (ע' ביבמות עא), וכל שכן כשהוא עצמו ערל. שאלתי זאת להגר"ח קניבסקי שליט"א, והשיב: **אין כאן קל וחומר, ועליו עיקר הקפידא שיוכל לאכול.**

וצ"ע מיבמות ע': מי איכא מידי דערלות דגופיה לא מעכבא ביה ערלות דאחריני מעכבא ביה' [וגם אם ננקוט כסברת אחרונים ז"ל (ע' מנחת ברוך כד; אור שמח קרבן פסח ב; קהלות יעקב מז) שבאופן שהוא אנוס מלמול, כגון שמתו אחיו מחמת מילה, אין כאן עיכוב משום 'המול לו כל זכר...'] שהרי מילת זכריו ועבדיו אינה מעכבתו כשהוא אנוס מלמולם, אך הלא מהתור"ד משמע שבכל ערל הדין כן, גם כשאינו אנוס].

ומפירוש רבנו חננאל משמע שסובר רבי אליעזר שאיסור דרבנן אינו מחשיבו 'אינו ראוי' מפני שמהתורה יכול לתקן עצמו ולאכול, וחכמים הם שלא הרשוהו לתקן ולהזות עליו.

ולפי הסבר זה יש תירוץ לכך שערל שונה, כי איסורו למול הוא מדאורייתא. וגם תתישב קושיית השפת-אמת מדברי התוס' (נט. ד"ה אתי) שכל שאסור להביא כפרתו משום 'עשה השלמה' נידון כ'אינו ראוי' לאכילה, והלא איסורו מצד דבר אחר הוא [ואין לחלק ולומר כיון שתלוי בדעת אחרים ולהם הדבר אסור, שוב אינו בידו, משא"כ בטבילה שהיא בידו, דהלא בהזאה גם כן תלוי בדעת אחרים, ואעפ"כ נחשב 'ראוי'] – אלא שם שהוא איסור דאורייתא נחשב אינו ראוי, משא"כ כאן.

ונראה שגם לפי סברה זו, הטמא טומאה דרבנן נחשב 'אינו ראוי' עכ"פ מדרבנן, ואינו דומה לאיסור הזאה בשבת שהוא איסור היצוני. וכן אם הבשר אסור באכילה מדרבנן, כתב באחיעזר (ח"ב טו, ג), שאין כאן 'איש לפי אכלו', ואינו דומה לאיסור הזאה מחמת היום, שהוא איסור מצד אחר ואילו היה בדעיבד יכול לאכול. וע"ע במוכא להלן עת: שאין להשוות גזרות חכמים זו לזו.

'בזמן שהוא בא בשבת במרובה ובטומאה, אין מביאין עמו חגיגה'. יש מפרשים שכשחל י"ד בשבת אין מביאים חגיגה כלל (כן דעת הרא"ש להלן פרק י, כה. וכן משמע מלשון התוס' בחגיגה ח. ד"ה אלמא). ויש אומרים שהיא באה בערב שבת, ונאכלת עם הפסח בליל ט"ו [שנעמיד הלילות במקום הימים, ותהא נאכלת לשתי לילות ויום אחד]. ופירוש המשנה הוא שבשבת אין מביאים עמו חגיגה, עם הפסח, הא בפני עצמה – מביאים (כן דעת רבי יעקב מאורליינש ורבי יהודה מקורביל, מובאים ברא"ש שם. וע"ע בצל"ח ע. ד"ה ובדברי רש"י; שער המלך סוף הלכות חמץ).

[וכתבו פוסקים נפקותא בזמן הזה; שבכל שנה יש לומר בהגדה 'ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים' כי אכילת החגיגה קודמת לפסח, מלבד כשחל ליל פסח במוצאי שבת שאין החגיגה באה (כן סתמו הפוסקים כדברי הרא"ש), יאמר 'מן הפסחים ומן הזבחים' (עפ"י מהרי"ו קצג; ב"ח וט"ז תעג סק"ט ומג"א סק"ל. וכן נהג הגרי"ה זוננפלד – הנהגות ופסקי הגרי"ה עמ' 79). ויש אומרים שאין לשנות (עפ"י כנסת יחזקאל כג [וביאר טעמו, שהרי היא בקשה על השנה הבאה ואו לא יחול במוצאי שבת. ואף אם לפי החשבון שבידינו יחול כן, הלא לכשיבנה בית המקדש יקדשו על פי הראיה]; סידור ריעב"ץ). וכן המנהג (עפ"י הגרשו"א. וכן נהג החו"א, וכן מובא מהנצי"ב).

ב. נחלקו תנאים בדבר; רבי אליעזר אומר: אין לו לאדם ביום טוב אלא אוכל ושותה או יושב ושונה. ורבי יהושע אומר: חלקו, חציו לאכילה ושתיה וחציו לבית המדרש (עצרת לה' אלקיך; עצרת תהיה לכם – מר סבר: או כולו לה' או כולו לכם, ומר סבר: חציו לה' חציו לכם).

א. יש מהראשונים שפסקו כרבי אליעזר ששמחת יום טוב באכילה ושתיה – רשות (עפ"י בעל המאור כאן; ראבי"ה; מרדכי שבת פ"א רל). אבל הרמב"ם הסמ"ג (וכן נראה מדברי הרא"ש ברכות ז, כג) והשלחן-ערוך ועוד פוסקים נקטו כרבי יהושע.

ב. גם לדעת רבי אליעזר יכול לקיים שניהם גם יחד, ו'או כולו... או כולו' – לאו דוקא (עפ"י שפת אמת ביצה טו:).

יש אומרים שאפילו לרבי אליעזר אין להימנע לגמרי מאכילה, שאסור להתענות ביום טוב אלא צריך לטעום מעט לאחר התפילה, וכן אוכל בסוף היום (עפ"י ראשון לציון ביצה טו:). ויש סוברים שאם על ידי שיושב ושונה מונע אכילה – מותר, רק אסור לקבוע תענית (עפ"י מאירי; פרי מגדים שם רמב, א בא"א. וצ"ע בזמן הבית שחייב בשלמי שמחה, האם יכול לעשותו כולו לה'. ואולם בזה"ו י"ל שיכול לקיימו בכסות נקיה וכד' – ע' להלן עא:).

ג. מה שאמר רבי יהושע 'חלקו' – לאו דוקא חצי אלא יכול רובו לה' או רובו לכם (עפ"י שפת אמת שם ופמ"ג רמב, א בא"א). ויש אומרים חציו דוקא (עפ"י ב"ח וא"ר רמב).

ד. לדעת הגרעק"א (בתשובה א בהשמטות) נשים פטורות ממצות עונג ומ'חציו לה" ביום טוב, משום מצות עשה שהזמן גרמה (עפ"י שו"ת רעק"א א בהשמטות).

אמר רבי אלעזר: הכל מודים בעצרת שצריך גם 'לכם' – יום שניתנה בו תורה הוא. [רב יוסף, ביום עצרת אמר: עשו לי עגל משולש (= שלישי לבטן, מובהר). אמר: אם לא אותו יום שגרם, כמה 'יוסף' יש בשוק].

אכילה בעצרת אינה חיוב דאורייתא אלא מעלה שעשו חכמים (בעל המאור. וכ"מ בתוס').

אמר רבה: הכל מודים בשבת שצריך גם 'לכם' (וקראת לשבת ענג).

א. מדברי הרמב"ם (שבועות א) משמע שאסור להתענות בשבת מהתורה, והנשבע להתענות – שבועתו שבועת שוא (וע"ע שו"ת הרשב"א קטו תריד; חדושי הר"ן להלן צט: שו"ת רב פעלים ח"ג או"ח כב. וע"ע באר יצחק אה"ע ב).

ב. ישנה דעה בירושלמי (שבת טו, ג) שגם בשבת אפשר כולו לה' (ע' בהגר"א או"ח רצ, ב).

אמר רב יוסף: הכל מודים בפורים שצריך גם 'לכם' (ימי משתה ושמחה).

נראה שאכילת יום טוב צריכה פת דוקא, שעיקר 'אכילה' לחם הוא (עפ"י רא"ש ברכות ז, כג בשם רבי יהודה). וכן בפורים (שו"ת מהרש"ל מח).

דף סט

א. האם מותר להזות על הטמא בשבת כדי לאכול בתרומה או לעשות הפסח?

ב. האם מחמים חמין לקטן בשבת כדי להברותו ולמולו, ומה הדין בשאר מכשירי מילה – האם דוחים את השבת?

א. הזאה על הטמא כדי לאכול בתרומה – אסורה בשבת לדברי הכל, אם משום גזרה שמא יעבירנה ד' אמות ברשות הרבים (כן אמר רבה גבי הזאה בערב הפסח. ואפשר שהוא טעם רק בער"פ שהכל טרודים בפסחיהם. ער"ן רפ"ד דראש השנה; אגרות משה או"ח ח"ב פז), אם משום שנראה כמתקן גברא (עפ"י רש"י במשנה).
הזאה בערב הפסח על טמא מת בשביעי שלו; לרבי עקיבא – אסורה, שלא הותרה בשבת אלא הקרבת

הפסח עצמה כאמור לעיל. וכן הלכה (רב יהודה אמר רב). לרבי אליעזר, בתחילה לימד לרבי עקיבא שאסורה, ושכה דבר זה מלימודו ודן להתירה. [והטעם שאסור, הגם שלשיתו מכשירי מצוה בעלמא דוחים את השבת – הסיק רבא שסבר שוחטים וזורקים על טמא שרץ וכן לטמא מת בשביעי שלו, והיות ואכילת פסחים אינה מעכבת, אין צריך לטהרו. ואף על פי שצריך שיהא ראוי לאכילה בשעת השחיטה, הלא גוף האדם ראוי ובידו היה לטהר עצמו ולאכול, הלכך הקרבן כשר גם ללא ההזאה].

יש מי שכתב שלפי דברי הרמב"ם נדחית שבות ההזאה בערב פסח, ולא אסרו אלא בי"ג שעדיין לא הגיע זמן חיוב הקרבן, אלא שבטמא מת רגיל פוסק הרמב"ם שגם לאחר טבילה והזאה אי אפשר לשחוט עליו מפני שהוא טבול-יום, אבל נטמא בטומאות שאין הנזיר מגלה עליהן, ששוחטים וזורקים עליו, יש לומר שמזים עליו בשבת ערב הפסח (עפ"י קהלות יעקב נג). וכן צידד באגרות משה או"ח ח"א סוס"י קיח).

ב. בתחילה אמר רבה שלדעת רבי אליעזר, קטן חולה הואיל ואינו ראוי למילה במצבו זה, אין מחמים לו חמים להברותו ולמולו בשבת. ואף על פי ששאר מכשירי מילה דוחים את השבת לשיטתו – זהו רק כאשר הוא ראוי למול, ולא כשהוא חולה. אבל קטן בריא – מחמים לו חמים שהרי הוא ראוי למול ובר-חיובא הוא. ורבה אמר: הכל חולים אצל מילה, הלכך בין בריא בין חולה אין מחמים לו חמים להברותו ולמולו בשבת.

[לכסוף הוכיחו בגמרא מהברייתא שרבי אליעזר מחייב 'כרת' לערל ולטמא-שרץ שלא עשו פסח הגם שאינם ראויים כעת, ומשמע שרבה ורבה הודו לסברה זו. ומוזה משמע שבכל אופן נחשב 'בר חיובא' הגם שאינו ראוי עתה, ולפי זה נראה שלרבי אליעזר מחמים חמים בשבת אפילו לחולה. אך אפשר שדוקא לענין פסח נתרבה מוהאישי, אבל בשאר מקומות, כל שאינו בר-חיוב – פטור. וכן נקט בחזון איש (קכט, לך כה.).]

לרבי עקיבא, וכן פסק רב להלכה, כל מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת – אינה דוחה את השבת, ואין חילוק אם ראוי למולו או אינו ראוי, בכל אופן אין מחמים לו חמים כדי למול.

אם אין צריך לו חמים אלא לאחר המילה יצטרכו משום סכנה, נחלקו הראשונים אם מותר למולו בשבת הגם שיצטרכו על ידי כך להחם לו חמים אחר כך, אם לאו (ע' ר"ה ורמב"ן וש"ר שבת קלד). ולרבי אליעזר ודאי מותר למולו ולהחם לו חמין (שפת אמת).

קכו. א. ערל וטמא שלא תקנו את עצמם ולא עשו פסח – האם ענושים בכרת?

ב. היו כל הציבור או רובו ערלים או טמאי שרץ וכד' – מה דינם לענין הקרבת הפסח?

א. ערל וטמא-שרץ (שאין שוחטים עליו. וכל שכן למאן דאמר שוחטים) ושאר כל הטמאים (טומאת ערב, שיכולים היו לטהר עצמם בהגיע זמן חובת הפסח, בחצות היום) שלא תקנו עצמם ונמנעו מעשיית הפסח [וגם לא עשו פסח שני, אפילו בשגגה. עפ"י רמב"ם ק"פ ה, ד. ומחלוקת תנאים היא להלן צג] – ענושים כרת (והאישי אשר הוא טהור... וחדל לעשות הפסח, ונכרתה...). ואף על פי שבמצבם ההווה אינם ראויים לעשות הפסח, חייבים הם לתקן עצמם ולהקריב.

א. משמע שאין חולק על דין זה (עפ"י תוס' צב: ד"ה אלו). והרש"ש (צה). כתב בדעת רש"י שהדבר שנוי במחלוקת תנאים. ואולם יש דעה שלרבי אליעזר ערל וטמא פטורים מצד אחר – משום 'דרך רחוקה', לפי שאינם בעזרה באותה שעה (ע' להלן צד:).